

KINETSKE OZNAČBE V SLOVENSKI LJUDSKI PLESNI TERMINOLOGIJI

Radoslav Hrovatin

Kinetičnost ali gibnost je že iz davnine elementarno sredstvo za izražanje človekovega doživljanja. Čeprav morejo gibi sami imeti določen pomen in tako nastopati kot nekaj samostojnega, pa je gibnost najpogosteje spremljevalni pojav, ki je povezan z drugimi oblikami izražanja, zlasti z govorom in glasbo.

V muziki sami je poleg zvočnosti, ki prevladuje, obsežena tudi gibnost. Zato čutijo pevci potrebo po gestikuliranju, medtem ko delajo instrumentalisti med izvajanjem običajno izrazite kretnje oziroma opravi to mišičevje, ki je pri muziciranju izredno napeto in razgibano. V zboru in orkestru je to opaziti pri dirigentu. Seveda je gibnost pri muziciranju nekaj, česar se izvajalec pogosto niti ne zaveda in so mu gibi nekaj spontanega, čeprav je izrazit smisel za gibnost pogosto osnovni pogoj za dobro muziciranje. Nekaj podobnega velja tudi za gestikuliranje v živahnem govoru.

Prav tako pa gibne oblike izražanja pogosto nastopajo povezane z zvočnostjo. Predvsem velja to za plesanje. Razgibani plesalci čutijo potrebo, da udarijo z ного ob tla ali da tlesknejo z rokami itd. Prav zato večina ljudi želi plesati ob zvokih muzike.

Povezanost med gibnostjo in zvočnostjo je obstajala torej že v davnini in poročila o tem imamo tudi v antični sredozemski kulturi, v kateri sta bili označbi za korevtično umetnost (chorea) in zborovsko glasbo (chorus) sorodnega izvora. V obeh pomenih sta obe antični označbi še dandanes v uporabi v jugoslovanski kulturi. »Hor« v srbohrvaščini ali »kor« v slovenščini pomeni zbor. »Oro« v makedonščini pomeni isto kot »kolo«. Verjetno je podobnega izvora tudi slovenska označba za ples »roro« v Brdih pri Gorici.¹

Diferenciacija pojmov je nastopila kasneje kot posledica delitve dela tudi na področju plesanja. Glede na to, da je bila gibnost prvotno povezana z drugimi oblikami izražanja, tudi prvotne označbe gibnih dejanj niso izhajale samo od oblik gibanja. Zato izvirajo označbe gibnih dejanj iz različnih izraznih oblik, pogosto pa tudi od funkcije gibnega izraza, in drugih okoliščin.² Posamezne označbe za ljudske

¹ Lasten terenski zapis v Brdih leta 1953 (Terensko gradivo v Etnografskem muzeju v Ljubljani).

² Radoslav Hrovatin, O slovenskem ljudskem plesu (SE III-IV, 1951, 294).

plese in plesanje pogosto ne podajajo dovolj jasno obliko gibanja. Zaradi tega je treba posamezne besedne označbe za plesanje opazovati z različnih vidikov.

Izhodišče za opazovanje kinetskih pojavov v slovenskih ljudskih običajih je skušal F. Marolt podati z označbo »gibno-zvočni obrazec«.³ S to označbo je nameraval podati sočasno analitično dve različni prvini ljudskega izraza, sintetično pa povezanost obeh prvin v nerazdružljivi skupnosti v pojavu samem. Pripomniti pa je treba, da je v praksi sintetično predvsem dojemanje pojava kot celote pri avtopsiji na terenu, medtem ko je eksaktno razpravljanje v večji ali manjši meri vedno tudi analitično, zlasti kadar je omejeno na posamezni predmet razpravljanja. V pojavu samem v okviru ljudskega običaja nastopajo poleg zvočnih in gibnih prvin še tudi druge oblike izražanja, katerih pomoček so noše, razni rekviziti, okolje itd. Tako pomeni samo obravnavanje gibnosti in zvočnosti tudi že neko omejitev na določen predmet, ki ga je mogoče omejiti tudi na samo zvočnost ali tudi na samo gibnost, vse drugo pa upoštevati, kolikor je potrebno.

Vsesplošna povezanost gibnosti z drugimi pojavi je vidna tudi, če se omejimo na eno izmed najbolj razvitih in izrazitih oblik gibnosti, kot se kaže v plesanju.⁴

Ljudski izrazi za plesanje morejo izhajati iz splošnih označb za gibanje ali iz označb za posebne oblike gibanja pri plesanju, ali pa se opirajo le na neke posameznosti pri plesnih gibih. Kolikor bolj določno se omejuje posamezna označba le na neko kinetsko prvino, toliko bolj jasen je pomen ustrezne označbe in tem bolj ustaljena je njena uporaba. Splošne kinetske označbe za plesanje so spremenljive glede na razne okoliščine v teku zgodovinskega razvoja. Zato je treba te označbe uporabljati s primerno previdnostjo in izredno pazljivostjo. Tem splošnim označbam so posvečena naslednja opazovanja, ki v tem omejenem obsegu ne zajemajo vseh primerov, temveč predvsem opozarjajo na probleme.

*

Za plesanje uporablja slovensko ljudstvo celo vrsto izrazov iz istega korena: plesati, ples, plesalec, plesalka (plesec, plesač, plesar itd.), plesišče ipd. Z njimi je izraženo nekaj splošnega, vendar pa določenega, saj pomeni dandanes že razvitejšo in opredeljeno obliko gibnosti. Čeprav je prvotno ta označba mogla pomeniti tudi kako drugo obliko gibnosti, je v našem sedanjem pomenu znana tudi nekaterim drugim slovanskim narodom (srbhrv. *ples*, češ. *ples*,

³ France Marolt, *Gibno-zvočni obraz slovenskega Korotana* (Koroški zbornik 1946) in *Gibno-zvočni obraz Slovencev* (Slovenske narodoslovne študije, III. zv., Ljubljana 1954).

⁴ Plesanje je splošna označba za določeno vrsto gibanja človeškega telesa. Ples pa je posamezen določeni primer plesanja.

rus. *pljaska* itd.). Dandanes moremo z označbo ples imenovati najraznovrstnejše oblike plesanja, za katere je tipična tako horizontalna kakor tudi vertikalna smer, to je na vse strani, čeprav nekateri omejujejo izraz »plesati« tudi le na *ritmične kretnje, izvršene z nogami*.⁵ Tako moremo torej z izrazom plesati označiti vse kinetične oblike, kot so: prenosi in geste nog, geste ostalih delov telesa, to je horizontalno premikanje v vse smeri, vertikalno gibanje navzgor in navzdol, obrate celega telesa in posameznih delov, pa tudi vse pozicije telesa, ki nastanejo med plesanjem posameznika ali skupine plesalcev.⁶

Iz tega je razvidno, da je s to označbo podana predvsem formalna stran kinetskega izraza. Omejitev na ta pomen pa je relativno mlajšega datuma, ko se je že izoblikovala zavest o diferenciaciji kinetskih pojavov in ko se je že zrahljala miselnost o magičnem, mitičnem ali obrednem globljem pomenu raznih tipičnih kinetskih oblik.

Ta označba za plesanje je znana po vsem slovenskem etničnem ozemlju. Poleg nje pa obstajajo tudi dialektične označbe splošnega pomena, ki so omejene na večje ali manjše območje.

Izraz *raja ti* (rejati) je znan predvsem po severnem Gorenjskem in po Koroškem in deloma na Štajerskem. Ta označba se uporablja tod tudi tako splošno kot drugod izraz »plesati«. Zato izvajajo iz nje vse druge ustrezne označbe: *raj*, *rejč*, *rajavec*, *rajkinja*, *rajlišče* itd. Glede na to, da uporabljajo to označbo za plesanje tudi drugi Slovani, ki mejijo na Nemce (Čehi in Lužiški Srbi), jo je F. Miklošič izvajal iz srvn. »reic«.⁷ Vendar se beseda »raj« že od nekdaj uporablja tudi v drugih pomenih in jo poznajo tudi vzhodni Slovani (n. pr. rus. *raj*).

Že F. Marolt je domneval pod označbo »rej« poseben star kranjski ples.⁸ Pozneje pa je v esejistični komparativni obliki z rejanjem označil tudi ples »Čindara« iz vzhodne Štajerske in celo kolo iz Bele krajine.⁹ Verjetno je na tej osnovi napravila dr. Z. Kumer, čeprav Marolta kot začetnika te teorije ne omenja, tvegan poskus, da bi dala označbi »raj« omejen pomen za določen slovenski plesni tip. Pri tem se opira na znanega muzikologa C. Sachsa in skuša označbo »raj« uporabiti »kot ustaljenko za skupinski ples kot poseben tip, nasprotje parnega oziroma solističnega plesa«.¹⁰ Tako omejevanje te označbe pa vzbuja razne pomisleke.

⁵ Jakob Kelemina, Narodopisje Slovencev — ocena (SE VI-VII, 1954, 329).

⁶ Dr. Henrik Neubauer, Osnovi kinetografije i njena primjena u folkloristici (Rad kongresa folklorista Jugoslavije, Zagreb 1958) ter Kinetografija in njeni znaki (Slovenski ljudski plesi 1, Ljubljana 1958).

⁷ Fr. Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen, Wien 1886.

⁸ France Marolt, Slovenske prvine v kočevski ljudski pesmi (Kočevski zbornik 1939).

⁹ France Marolt, Zivi spomeniki prabitnih rejev (Zbornik Zimske pomoči 1944).

¹⁰ Dr. Zmaga Kumer, Plesni tip »raj« pri Slovencih (Treči kongres folklorista Jugoslavije, Cetinje 1958, 289).

Kot je že bilo omenjeno, uporablja slovensko ljudstvo na omejenem ozemlju izraz »rajanje« kot splošno označbo za plesanje. Zlasti ne omejuje te označbe na skupinski ples kot nasprotje parnega plesa, to je moškega in ženske. To moremo sklepati iz tekstov razmeroma starejših pripovednih pesmi, ki omenjajo ples v dvoje z izrazom »rajati«, tako n. pr. pesem »Hudič vzame rajavko: ... *Ko prvo vižo rajata* ...«¹¹ Še bolj nas morejo o tem prepričati teksti »poskočnice«, ki se pogosto uporabljajo kot plesne pesmi za plesanje v dvoje (tudi v troje), tako n. pr.: SNP 3617 (Kanalska dolina), SNP 3638 (Zilja), SNP 3622-23 in 3642-43 (Rož), SNP 3657 (Podjuna), SNP 3646-47 (Kranjska) itd. Seveda ni bilo s tem nameravano omejiti to označbo na plesanje v dvoje. Pač pa poznajo Korošci poseben ples v obliki krožne skupine z imenom »Rejta«.¹² Tudi Čehi uporabljajo poleg splošnega izraza »rej« posebno ime »Rejdovák« za star poskočni ples.¹³

Vprašanje je, ali je sploh primerno razporejati naše kinetske folklorne pojave v posebno oblikovno vrsto skupa in a in posebno oblikovno vrsto p a r in ju postavljati drugo proti drugi. I. Otrin je v svojem poskusu sistematike oblik slovenskih ljudskih plesov sicer posebej navedel »ples mešanega para« med »oblikami z določenim številom oseb«. Prav tako pa je navedel plesne »pare razporejene po krožnici« med »oblikami z nedoločenim številom plesalcev«.¹⁴ Tako se je z nakazano nedoslednostjo izognil obravnavanemu problemu oziroma je nehotе pokazal, da je treba sistematiko naših plesov globlje zajeti. V naših skupinskih plesih nastopajo plesalci: kot posamezniki v gruči (koranti), kot posamezniki ali kot pari v sklenjeni krožni vrsti (kola v Beli krajini), kot nesklenjeni pari v nesklenjenih krožnih vrstah (Mafrine), kot sklenjeni pari v nesklenjeni krožni vrsti (Prvi rej pod lipo pri Zilji) itd. Torej nastopajo v naših skupinskih plesih plesalci kot posamezniki ali kot pari. Zato ni mogoče postaviti plesnega para kot nekaj raznovrstnega v nasprotje s plesno skupino, izvzemši seveda nek posamezni primer. Mimogrede naj bo omenjeno, da se je I. Otrin tudi pri označbi »korantov« zapletel v nedoslednost. V citiranem delu jih je navedel kot primer za solo moški ples med »oblikami z določenim številom oseb« in tudi kot primer za gručo - skupino med »oblikami z nedoločenim številom plesalcev«.¹⁵

Tega problema sploh ni mogoče reševati zgolj formalistično. Že od nekdanj so bili ljudski plesi izvajani skupinsko (seveda ne izključno!). Za razlikovanje raznih vrst plesanja v skupinah je važno predvsem, kakšen je odnos med posamezniki v skupini. V njej morejo posa-

¹¹ Dr. Karol Strekelj in dr. Joža Glonar, Slovenske narodne pesmi, I. do IV. zv., 1895—1923 (odslej = SNP), 83.

¹² M. Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar, Ljubljana 1894-1895 (odslej = Pleteršnik).

¹³ Dr. F. Bradač, Češko-slovenski slovar, Ljubljana 1929.

¹⁴ Iko Otrin, Oblike slovenskih ljudskih plesov (Treći kongres folklorista Jugoslavije, Cetinje 1958, 303).

¹⁵ Glej prejšnjo opombo.

mezniki nastopati kot samostojni individui ali le kot delci celote. Nekaj podobnega velja v posameznih primerih tudi za pare. Posamezen par more tvoriti v plesu neko plesno figuro kot delec celote ali pa kot funkcionalno samostojna enota. Za razumevanje tega je treba upoštevati tudi družbeno okolje, v katerem živi ples, ali pa funkcijo plesa v določenem običaju. Tega vprašanja v omejenem obravnavanju ni mogoče dovolj natančno obdelati, pač pa je to treba upoštevati, kadar obstaja namera podati neki tip plesa ali plesanja kot določen zgodovinski folklorni pojav.

Dalje je treba ugotoviti, da so skupinski plesi, zlasti tisti v sklenjeni krožni vrsti, na Slovenskem bolj tipični za vzhodna kot pa za zahodna območja, kjer je tipično plesanje v parih. Na vzhodnih območjih med ljudstvom ni običajen izraz »raj« za določen ples. Poleg tega so skupinski plesi značilni tudi za vse druge pokrajine Jugoslavije. Zato si ni mogoče zamisliti, da bi se mogla uspešno uveljaviti označba »raj« za naše skupinske plese glede na to, da ta označba izhaja z območja, kjer je tipično plesanje v parih.

Omeniti je še treba, da je po prizadevanju šole sicer skoro povsod po Slovenskem znan izraz »rajanje« za plesanje in igranje otrok. Pleteršnik navaja stavek »*Otroci rajajo*« kot dolenjsko označbo brez omembe avtorja, medtem ko jih našteva kar celo vrsto pri izrazu »rajati« v splošnem pomenu plesanja za Koroško in Gorenjsko.¹⁶ Verjetno so tudi v tem primeru dobronamerno naši prizadevni romantiki ustvarili neko fiktivno folklorno predstavo. To pa ne opravičuje sodobnih strokovnjakov, da bi tako omejeno označbo brez potrebe razširili na področje naše etnokinetologije. Končno je treba omeniti, da pomeni izraz »rajati« pogosto isto kot: veseliti se, zabavati se¹⁷ ipd., in da ga ne kaže v takih primerih zamenjati s plesanjem.

Če bo torej nastala potreba po uporabi označbe »raj« za poseben slovenski plesni tip, jo bo mogoče uporabiti le za skupinske plese, sestavljene iz parov, in predvsem za plese ali plesanje na zahodnih območjih. Tak ples je že omenjeni »Prvi rej pod lipo pri Zilji«.

Označba za plesanje *ig r a t i* je znana predvsem na jugovzodnih slovenskih območjih (pa tudi po mnogih drugih pokrajinah Jugoslavije). Verjetno so jo uporabljali tedaj, ko plesanje še ni bilo tako razvito kot posebna kinetska oblika, po večini slovenskega ozemlja. Danes jo uporabljajo skoro povsod le še za nerazvito plesanje otrok (podobno kot rajanje), vendar že pogosto v obliki povratnega glagola »igrati se«. Ta označba pomeni splošno tudi družabne igre odraslih. Izraz »igrati« pomeni tudi razne druge vrste gibnosti: n. pr. igrati na neki instrument, igrati neko skladbo, igrati neko vlogo v gledališču, igrati šah in druge družabne igre itd. Zaradi te splošne uporabe je koreografsko označbo »igrati« spodrinil izraz »plesati«. V tistih krajih pa ali v njih sosesčini, kjer uporabljajo izraz »igrati« za plesanje,

¹⁶ Glej op. 12.

¹⁷ Glej op. 12.

živijo običajno tudi priseljenci iz drugih pokrajin Jugoslavije. To da misliti, da gre za novejšo izposojenko. Tako uporabljajo na Dolenjskem tudi izraz »igrati vrtec«,¹⁸ čeprav ples »vrtec« ni znan po drugih krajih Jugoslavije. Iz tega moremo sklepati, da uporabljajo izraz »igrati« v splošnem pomenu za plesanje, in da to ni označba le za določeno obliko plesanja (n. pr. »igrati kolo«). V preteklosti, ko se na Slovenskem še niso diferencirale različne oblike gibnosti, pa je pomenila tudi gibnost v običajih, ki so vsebovali že bolj ali manj razvite plesne prvine, kot so bile razne pastirske igre.¹⁹

Poleg omenjenih splošnih kinetskih označb za plesanje, kot so »plesati« in »rajati« ali »igrati«, ki pomeni plesanje in druge oblike gibnosti, obstaja zelo splošna oblika gibanja *t e k a n j e*. Čeprav se ta oblika gibanja zelo pogosto pojavlja v plesih starejših običajev, se vendar ustrezna označba malo uporablja v pomenu plesanja. To je mogoče zaradi premalo razvite diferenciacije gibnih prvin v takih »starejših plesih«. K temu je treba še dodati, da pri takem »plesanju« tekanje pogostoma postopoma prehaja v koračenje in nasprotno, kar tudi more biti ovira za enotno označbo. Iz kinetske označbe za tekanje izhaja ime »lavfarji«²⁰ za pustne tekače v Cerknem. Že K. Štrekelj je skušal poiskati zvezo med označbama »kurent« in koledniškimi obhodniki »Kurrentschüller«.²¹ Čeprav sega izraz »kurent« v starejše kulturne sloje,²² pa se je mogla taka povezanost imena pojaviti v času, ko se je kurentovanje zblížalo s koledovanjem po funkciji in gibni obliki. V današnjem kurentovanju na Dravskem polju je poskakovanje bolj značilno kot pa tekanje, ki se pojavlja tudi v drugih običajih, ne da bi bila ta gibna prvina posebej imenovana z neko svojevrstno označbo.

N a k o r a č e n j e (stopanje) se opira oznaka slovenskega srednjeveškega plesa, kot ga omenja mladi Lucidarius: *daz wir windischen treten*²³ (podčrtal R. Hrovatin). Čeprav italijansko ime plesa »la Schiava«²⁴ (furlansko »la Slave«)²⁵ prav tako izhaja iz etnične označbe, pa verjetno pomeni alpski poskočni ples »Štajerč«.

¹⁸ Lasten terenski zapis v Št. Jerneju na Dolenjskem leta 1952 (Terensko gradivo v Etnografskem muzeju v Ljubljani).

¹⁹ Glej opombo 5.

²⁰ Niko Kuret, Pustne šeme na Cerkljanskem (Et 17, 1944) in *Aus der Maskenwelt der Slowenen* (L. Schmidt, Masken in Mitteleuropa, Wien 1955, 212–215).

²¹ J. Kelemina, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, Celje 1950, 12.

²² Ivan Grafenauer, Narodno pesništvo (Narodopisje Slovencev II, Ljubljana 1952).

²³ Dr. Jos. Mantuani, O jugoslovanski glasbi. III. Slovenska glasba (Zbori III, 1927, 1).

²⁴ Glej op. 5.

²⁵ Valentino Ostermann, *La vita in Friuli I*, Udine 1940, 478. Prim. Milko Matičetov, Slovinci v delu furlanskega folklorista V. Ostermanna (Razgledi IV-1949, 567). Po lastnem terenskem zapisu v Zagi leta 1952 (Terensko gradivo v Etnografskem muzeju v Ljubljani) ga imenujejo tudi »Sclaf«.

Že izza konca srednjega veka je znana sekta »škakačev«,²⁶ ki so dobili ime po kinetski obliki, za katero je značilno gibanje tudi v vertikalni smeri.

Skakanje in poskakovanje je za naše ljudske plesne značilno zlasti v severozahodnih goratih krajih. Seveda pa ni treba iskati vzroka za to tradicijo samo v geofizičnih pogojih.²⁷ V ljudstvu je ohranjen spomin na nekdanjo tradicionalno verovanje, da vpliva plesanje v višino na ugodno rast posevkov.²⁸ To je pač obreden ostanek davne magije. Tako so do nedavna po Cerkljanskem koledniku zaplesali ob prihodu v hišo kot prvi poskočni ples »Jejdovo«,²⁹ to je ples za dobro rast ajde. Poleg tega so plesali posebne plesne tudi za repo, proso itd. Vse to je nedvomno tudi pospeševalo tendenco k vertikalni kinetičnosti.

Izvajanje ustreznih plesnih gibov pospešujejo melodije posebnega ritmičnega ustroja v trodelnih metričnih skupinah. Pri zapisovanju so melografi podaljšali prvo ali drugo ritmično vrednoto. Tako so nastali značilni, tako imenovani »punktirani ritmi« v naslednjih figurah:

Prva figura (a) je bolj tipična za zahodnejša, druga (b) pa za vzhodnejša slovenska območja. Razni avstrijski raziskovalci³⁰ so pa že dognali, da dejansko izvajanje na terenu ne ustreza gornji stilizaciji in menijo, da je omenjeni ritem težko zapisati v racionalnem razmerju. Naši melografi so se v novejšem času tej ritmizaciji približali z naslednjima ustreznima stilizacijama figur:³¹

Meniti moremo, da živijo te s posebno ritmizacijo povezane kinetske prvine v zavesti naših ljudi. Zato jih tudi izražajo v svojih pesmih:

*Ko plešem jaz z mojo,
Storil bi skok,
Ko bi stropa ne b' blo,
Do strehe visok.* (SNP 3641)

²⁶ Dr. Fr. Kovačič, Protestantizem v Iztočni Štajerski. Dodatek (Trubarjev zbornik 1908, 120–121).

²⁷ France Marolt, Gibno-zvočni obraz Slovencev. Prim. tudi moje opombe v SE III-IV, 1951, 293 in SE X, 1957, 194.

²⁸ Boris Orel, Slovenski ljudski običaji (Narodopisje Slovencev I, 1944, str. 317).

²⁹ Lasten terenski zapis na Cerkljanskem leta 1954 (Terensko gradivo v Etnografskem muzeju v Ljubljani).

³⁰ Ernest Hamza in Ervin Schaller (Richard Wolfram, Die Volkstänze in Österreich und verwandte Tänze in Europa, Salzburg 1951, 187–188).

³¹ Glej mojo oceno dela iz op. 30 v SE VI-VII, 1954, 356.

Poleg skoka omenjajo ljudske pesmi tudi poskakovanje:

*Ko me rajat popōlaš,
Koj zvo poskoči...* (SNP 3623)

Vprašanje je, ali se ljudstvo zaveda razlik med različnimi oblikami »skakanja«. Kinetika razlikuje »skok« z ene noge na drugo in »poskok« na eni sami nogi.³² Nedvomno je, da v ljudskih plesih obstajajo razni načini skakanja (poskakovanja). O tem pričajo različne ritmične figure, kot so bile predočene zgoraj (glej str. 169). Vse te omenjene probleme naša znanost ni še dovolj nadrobno raziskala. Vendar je potrebno, da jih vsaj nakažemo.

Razlikovati je treba med plesi, v katerih so skoki ali poskoki njih bistvena sestavina, in drugimi plesi, ki jih je mogoče izvajati horizontalno ali sočasno tudi vertikalno.

Pri poskočnih plesih se morejo pojaviti izraziti skoki tudi le posamezno. Tako izvajajo koranti na Dravskem polju virtuozne akrobatske skoke, pri katerih premikajo svoje telo istočasno v vertikalni in horizontalni smeri. Ali se na to nanaša označba: »*Koranti vulijo*«,³³ ni ugotovljeno. Seveda je posameznemu korantu prepuščeno, kdaj in kako izvede skok. V plesih alpskega sveta so skoki in poskoki pogosto povezani z vsem plesanjem v neločljivo celoto. Včasih se izvajajo le v določenih delih plesa, seveda obvezno.

Pogosto izvajajo neki ples na različne načine: ali v pretežno horizontalni smeri, to je »navadno« (tako je po M. Majarju priobčil F. Kuhač »*Obični rej*«)³⁴ ali pa tudi v vertikalni smeri, to je »visoko« (tako je po M. Majarju priobčil F. Kuhač »*Visoki raj*«).³⁵ »Visoko« plesanje, to je v višino, je znano tudi drugod.³⁶ Brkini ga imenujejo »na poskakòk«. ³⁷ Tako naše ljudstvo na razne načine izraža zavest o vertikalni smeri kinetskih oblik.

Iz te zavesti so se razvili posebni péti plesi na alpskem območju. Teksti teh plesov so četvervrstičnice z določeno metrično obliko, ki je znana pod imenom *p o s k o č n i c e*. Za te plese je namreč značilno, da se izvajajo izmenoma na péto melodijo umerjenejšega tempa in hitrejšo godčevsko medigro. Ljudstvo sicer označbo »poskočnica« v splošnem malo uporablja, vendar se skokov in poskokov zaveda, kot je bilo že navedeno. Za ustrezne pesmi rabi različna imena: viže,

³² Glej op. 6.

³³ France Marolt, Opomba k pesmi »Kurent in smrt« (F. Kosmač, Kurent in smrt, Ljubljana 1950).

³⁴ Fr. Š. Kuhač, Južno-slovenske narodne popievke I.—IV. knj., Zagreb 1878—1881 (odslej = JSNP), št. 1134.

³⁵ JSNP št. 1133.

³⁶ Radoslav Hrovatin, Pomen ritmičnih kvantitet v slovenskih ljudskih napevih (SE X, 1957, 187).

³⁷ Lasten terenski zapis v Brkinih leta 1955 (Terensko gradivo v Etnografskem muzeju v Ljubljani).

pleparce, falerči, klanharce, klanfarce, včasih celo »kvante« itd. Prav značilno ime za te plesne pesmi je *okrogle*:

*So pesmi okrogle,
Prav lahko za pet'...* (SNP 4723)

Označba »okrogle« za plesne pesmi se ne pojavlja samo v splošno znani metrični obliki, ampak tudi v drugih primerih. Posebno metrično obliko kaže »okrogla (poskočnica)«, ki jo navaja F. Kuhač iz Ziljske doline:

*Kukovca mi nosi list,
notri drugja ne stoji:
Kuku ti dralala,
kuku ti dralalo!* (JSNP 1136)

Spet drugačno metriko ima stara pripovedna pesem, ki jo je zapisal pesnik V. Vodnik:

*Na sréd Turčie glòboke
Stojé tri lipe zèlene.
Pod eno kónjče stàvio,
Na raj se mí pripravljajo.
Pod drugo raj prodajajo,
Pod trétjo (o)kroglo rajajo.* (SNP 1)

K varianti te pesmi je F. Kuhač priobčil melodijo³⁸ v splošno znamen peterodobnem metru in tipični ritmizaciji.³⁹ Poznejša Maroltova redakcija po Kuhačevi objavi ima naziv »Matjažev rejč«.⁴⁰ Podoben ritmični ustroj ima tudi znani »Prvi rej pod lipo pri Zilji«, ki ga je Kuhač v svoji objavi po navedbah M. Majarja poimenoval »Visoki raj.«⁴¹

Iz gornjih navedb moremo sklepati, da je označba »okrogla« nekoč pomenila še kaj drugega kot razmeroma mlajšo »poskočnico«. Morebiti je pomenila plesanje po krožnici podobno kot pri plesanju »v kolu« (glej dalje na str. 172). Plesanje »v kolu« (danes bi rekli tudi »v krogu«, kar je nedvomno v zvezi z označbo »okrogla«) prvotno najbrž ni pomenilo zgolj neko formo. Spomnimo se le svečanega obreda ustoličevanja vojvod na Gosposvetskem polju pri Celovcu na Koroškem v srednjem veku. Tedanja poročila govorijo o svečanem petju med obhodom okoli knežjega kamna.⁴² S tem se je po običaju izvrševal celo državnopravni akt. To je eno izmed naših najstarejših poročil o pomenu kinetskega obkrožanja v naših običajih. Pomikanje

³⁸ JSNP št. 1505.

³⁹ Radoslav Hrovatin, Glasbene prvine slovenskih ljudskih napevov (Et XVI, 1943).

⁴⁰ France Marolt-Marija Šuštar, Slovenski ljudski plesi Koroške, Ljubljana 1958, 59.

⁴¹ Glej op. 35.

⁴² Jos. Mal, GMS XIX (1938); Iv. Grafenauer, GMS XXII (1942).

v krogu je torej bilo našim prednikom že od nekdaj znano in ni pomenilo samo igrive kinetske oblike, temveč je imelo globlji pomen važnega dejanja. Pomembnost tega dejanja je znana tudi iz drugih običajev: obhod, obhodnja, objezd, obnašanje, opasilo itd. Mnogostranost te kinetske dejavnosti je zato našla svoj odsev tudi v eni izmed najbolj razvitih kinetskih oblik, to je v plesanju. Nedvomno je živelo v zavesti ljudstva in se je manifestiralo tudi v raznih označbah za plesanje. Tako moremo precej zanesljivo domnevati, da je označba »okrogle« prvotno pomenila plesanje po krožnici. Ta označba s severozahodnejših slovenskih območij je imela torej podoben pomen kakor označba »v kolu« po drugih slovenskih območjih.

Prenos označbe »okrogle« na poskočnice je v zvezi s »petimi plesic« (chorea — chorus). Tako more pomeniti izraz »krožiti« isto kot peti (ali tudi zagosti) »okroglo«, to je pesem, prvotno seveda »plesno pesem«. ⁴³ V širšem smislu pomeni dandanes sploh določeno veselo ali razigrano pesem, kot so poskočnice. Še dandanes si vesele poskočnice improvizirajo pri plesih, v katerih med plesanjem izmenoma pojo in godejo.

Izraz »igrati« za plesanje se v Beli krajini pa tudi v Istri najpogosteje uporablja v zvezi s plesom k o l o. Označba kolo za ples je v splošni rabi poleg Bele krajine tudi v okolici Kobarida in v sosednjem Kotu. V poslednjem primeru se uporablja v zvezi »plesati kolo«. Kdaj pa kdaj jo srečamo tudi na vzhodnem Štajerskem in v Prekmurju, čeprav razmeroma redko. Označba »kolo« je v splošni rabi po drugih pokrajinah Jugoslavije. Kolo pomeni v splošnem skupinski ples z določeno tradicijo v razvrstitvi plesalcev, ki nima nujno vedno krožne oblike. Na Slovenskem je poleg označbe »kolo« za določen ples pogosteje rabljen izraz »plesati v kolu« kot način plesanja v krožni vrsti (glej zgoraj »okrogle« na str. 171). Označba »v kolu« pomeni pozicijo skupine plesalcev v krožni vrsti in krožno obliko v smeri gibanja pri plesanju. Ta označba je po dosedanjih terenskih izkustvih znana po vsem obsežnem območju od Benečije preko vse Primorske in vzhodne Slovenije do Prekmurja. ⁴⁴

Označbi »kolo« kot ples in »v kolu« kot način plesanja pogosto zamenjujejo. Tako navajajo v literaturi pogosto prekmursko »kolo: Marko skače«. ⁴⁵ Dejansko označujejo Prekmurci plesanje po pesmi »Marko skače« z imenom ples, ki ga pa »plešejo u kóuli«. ⁴⁶ Podobno se izražajo o načinu plesanja tudi drugod.

Različne pomene imajo kinetske označbe: vrteti, vrteti se in z a v r t e t i s e. Izraz »vrteti se« danes v splošnem pojmujejo naši plesalci v mestih kot zasuk (obrat) okoli lastne osi posameznika ali

⁴³ Glej op. 5.

⁴⁴ Lastni terenski zapisi.

⁴⁵ France Marolt, *Gibno-zvočni obraz Slovencev*, Ljubljana 1954.

⁴⁶ Radoslav Hrovatin, *Ob izdaji dveh folklorističnih del F. Marolta...* (SE IX, 1956, 288—289).

manjše skupine. Izraz »vrteti« pa pomeni obliko gibanja, ki se v splošnem ne nanaša na ples ali pa le v prenesenem smislu besede, pogosto le kot pojasnilo k določeni plesni figuri. Pač pa se je ta označba med ljudstvom do nedavna uporabljala tudi za plesanje. O tem pričajo razni izrazi sorodnega izvora: vrtuljak, ovrtenica, vrtec, vratca ipd. Kakšen je bil prvotni pomen teh izrazov, ko so rabili še v veliki meri za plesanje, moremo le posredno sklepati.

O rabi izraza »vrteti« za plesanje pričajo med drugim tudi značilne plesne pesmi, kot so že imenovane poskočnice. Iz njih moremo sklepati, da pomeni ta izraz bolj določeno obliko gibanja. Tako pravi pesem:

*Tako se sukam
K se micka verti...* (SNP 3640)

Pri tem se plesalec »suče« (označba za zasuk) okoli svoje osi, medtem »ko se micka verti«, to je pleše »naprej« po krožni poti okoli plesalca. Upravičenost v domnevo razlikovanja med kinetskima označbama »vrteti« in »sukati« moramo videti v naslednji pesmi:

*Sukal jo, sukal jo
Sim pod roko; ...* (SNP 3668)

Tu gre za posebno plesno figuro, pri kateri se plesalka suče okoli svoje osi »na mestu« in hkrati drži desno roko nad glavo z istegnjenim kazalcem navzgor. Tega drži »na mestu« stoječi plesalec s svojo desnico. Na podobno obliko gibanja moremo sklepati tudi iz pesmi:

*Pubič, ne suči me,
Sama zasučan se;
Sama zasučan se
Proti tebe!* (SNP 3637)

Iz vsega omenjenega moremo sklepati, da plesna označba »vrteti« ne pomeni obračanja posameznika okoli osi. V tem poslednjem pomenu uporablja ljudska pesem izraz sukati (sukati se). Morebiti pomeni izraz »vrteti« obračanje para? Toda v tem pomenu rabi ljudska pesem v nekih primerih izraz »zavrteti se«:

*Moj oča ta stari
Pa gleda po pari:
Ke bi eno dobil,
De b se ž njo zavertiv.* (SNP 3629)

Torej moremo sklepati, da pomeni plesna označba »vrteti« neko posebno obliko gibanja in ne zgolj obračanje okoli osi. To nam pove navedba pisatelja J. Jurčiča o starodavnem plesu Ovrtenici. V pravljici o »Artulji« pravi:

»Ob gomilah, ki leže tam in so sedaj prerastle s hrasti, je imela gospoda vrtiče; napravljala jih je pa zato tako okrogle, da je plesala po travniku okoli njih starinski ples ‚ovrtenico‘.«⁴⁷

Iz tega opisa moremo sklepati, da je pri Ovrtenici plesala skupina plesalcev po krožnici okoli neke ograjene okrogle ploskve. Opis zbuja domnevo, kot da je hotel pisatelj namigniti na neko besedno zvezo med »vrtičem« in »Ovrtenico«. ⁴⁸ Opis ne govori o tem, da bi se plesalci obračali okoli svoje lastne osi. Glede na okroglo ploskev bi mogli sklepati na ples »kolo« ali bolje na način plesanja »v kolu« (»okrogle«). Vendar pa ni jasno, ali je bilo to pisatelju v mislih. Jurčič namreč omenja navedeni ples tudi v svoji povesti »Jurij Kozjak«:

»Pravljica pripoveduje, da so na ‚Velikem travniku‘, konci katerega stoji nekdanja podružnica stiškega kloštra, cerkvica Matere božje — da so se tu ljudje iz sedmih far sešli s svojimi duhovni in banderami ter neki star naroden ples plesali, kateri je bil dovoljen po cerkvenih poglavarjih. Zdi se mi, da ga imenujejo stari očetje ovrtenico in se neki ostanek tega plesa nahaja še po slovenskih božjih poteh.«⁴⁹

Ta Jurčičeva omemba ovrtenice ne vsebuje opisa kinetskih prvin, iz katerih bi mogli sklepati na obliko gibanja. Pač pa je važna navedba, da ostanek tega starega plesa še plešejo po slovenskih božjih poteh. Ta »ostanek plesa« je bil v Jurčičevih časih nedvomno še zelo živ. To je verjetno znani dolenski romarski ples Vrtec. Omenja ga že Valvasor⁵⁰ in za njim še razni drugi naši pisci.⁵¹ Prav tako pa je mogoče o njem še mnogo zvedeti na terenu.

Na neko zvezo med »Ovrtenico« in »Vrtcem« kaže tudi sorodnost besednega izvora. Zadnja poročila o »vrtcu« govori o obliki gibanja, podobnega »procesiji«; bila je pravzaprav edina kinetska oblika, ki jo je že od nekdanj dovoljevala in gojila cerkev. Pri tem se je vrsta plesalcev gibala po raznih krožnih vijugah in se vedno bolj in bolj zamotavala. To zamotavanje pa ni bilo prepuščeno naključju, temveč ga je vodil poseben korifej, imenovan »vajvoda«. Prav to zamotavanje plesne vrste je ena izmed prvotnih kinetskih prvin tega plesa, ki gotovo nekoč ni bil umerjen kot kaka procesija, temveč verjetno orgiastično ekstatičen. Zato je cerkev vrtec prvotno tudi preganjala. Šele pozneje, ko ga ni mogla odpraviti, ga je skušala prilagoditi svojim stremljenjem. Tako je menda treba razumeti Jurčičevo navedbo, da je sodobni romarski ples »ovrtenica (= vrtec)« le »neki ostanek« nekdanjega plesa.

⁴⁷ Josip Jurčič, Zbrani spisi I, 98—99.

⁴⁸ Glej op. 5.

⁴⁹ Josip Jurčič, Jurij Kozjak, XI. pogl., 10. odst.

⁵⁰ J. W. Valvasor, Ehre des Herzogthums Krain VIII, 1689, 817.

⁵¹ Radoslav Hrovatin, O slovenskem ljudskem plesu (SE III-IV, 1951, 285). Poleg tam navedene literature prim. tudi Prežihov Voranc, Od Mokronoga do Pijane gore (Od Kotelj do Belih vod, Ljubljana 1945, 34).

Ta kinetska oblika spominja na druge podobne plesne, ki so se pogosto izvajali tudi ob cerkvenih praznikih. O plesu s podobnim zamotavanjem govorijo poročila s primicij, kjer so plesali obredni ples »Cindara«, ki ga je vodil »cimuner«. F. Marolt najbrž ni slučajno imenoval zamotavanje tega plesa »demonška vrtenica«. ⁵² Iz tega je mogoče sklepati, da ni pripisoval izrazu vrtenica pomena navadnega vrtenja okoli osi, temveč da mu je pomenila posebno kinetsko obliko. Podal jo je nekoliko drugače tudi v opisu »Metliškega kola«, ki ga izvajajo še dandanašnji na velikonočni ponedeljek v Metliki in ki ga vodi »vojarinka«. ⁵³

Vendar pa Maroltu ta označba ni pomenila nekaj določno ustaljenega, zlasti ne oblikovno. Tako je uporabil izraza »vrtenica« in »ovrtenica« v opisovanju »Prvega reja pod lipo pri Zilji« ali »Visokega reja«. V svoji prvi objavi tega plesa iz leta 1935 govori Marolt v »koreografskem načrtu« le o »celem obratu ter ogibom«. ⁵⁴ ki jih pridobi par pri plesu. V opisu iz leta 1946 pa že pravi: »Odgovarjajoča plesna figura je enkratna ovrtenica na tri s polkoračnim ogibom v levo in v desno menjaje...« Na istem mestu dalje omenja med značilnostmi tega plesa med drugim tudi »vrtenice in obrate«. ⁵⁵ Iz tega bi mogli sklepati, da so vrtenice nekaj drugega kot obrati. Kakšna pa je razlika med ovrtenico in vrtenicami, tudi ni povsem jasno. Vendar bi lahko menili, da je Marolt hotel z obema izrazoma prej podati značaj plesa ko natančno opredeliti njegovo formo. Nekoliko drugačno formulacijo prinaša v letu 1958 objavljeni Maroltov opis tega plesa, ki se glasi: *Plesna figura je enkratna vrtenica s polkoračnim ogibom...* ⁵⁶ Tu je pravzaprav vrtenica le nadomestila ovrtenico iz predhodnega teksta. Seveda pa ne moremo glede na način objave šteti zadnjo formulacijo za avtentično. ⁵⁷ Izdajateljica je izraz »vrtenica« ⁵⁸ omejila le na formalno opredelitev: »vrtenica = obrat s celim telesom za 360°«. Poleg navedene označbe ima v »pojasnilih nekaterih znakov« tudi obrazložitev: »cel obrat = obrat za 360°«. Vprašanje je: Kakšna je razlika med obratom za 360° in obratom s celim telesom za 360°? Ali se more plesalec sploh obrniti za 360°, ne da bi premaknil vsega (»celega«) telesa. To bi mogel le izreden akrobat in le v takem primeru bi mogel obrat dobiti še posebno ime. Torej je treba normalno tako pri »celem obratu« kot pri »vrtenici« premakniti vse telo, ko ga obračamo za 360°.

⁵² Glej v op. 9 str. 470.

⁵³ France Marolt, Tri obredja iz Bele krajine (Slovenske narodoslovne študije II, Ljubljana 1936, 43 s.).

⁵⁴ France Marolt, Tri obredja iz Zilje (Slovenske narodoslovne študije I, Ljubljana 1935, 16 s.).

⁵⁵ France Marolt, Gibno-zvočni obraz slovenskega Korotana (Koroški zbornik 1946, 349).

⁵⁶ Glej v op. 40 str. 10.

⁵⁷ Glej SE XII, 1959, str. 246.

⁵⁸ Po Pleteršniku pomeni »vrténica, f. neka trta«.

Zakaj je torej potrebna uporaba dveh terminov? Ali ne bi bilo bolje uporabiti za označbo obrata za 360° kratko in malo izraz z a s u k.

Na podobno mehanično apliciranje Maroltovega pojmovanja nalletimo tudi pri označbi »vrtenica pod roko«⁵⁹ z enakim formalističnim pojasnilom. Pri tem gre za podobno plesno figuro, kakršno je mogoče označiti na osnovi ljudske terminologije kot »sukanje pod roko« (glej str. 175).

Skratka: Marolt je za kinetske označbe pogosto uporabljal poetične prispodobne, ki so ustrezale njegovemu neoromantičnemu⁶⁰ pojmovanju ljudskega življenja. Nepravilno pa je njegovo pojme formalistično utesnjevali z omejeno vsebino.

Iz omenjenega vidimo, da ne smemo vseh gornjih označb mehanično pojmovati in da so v davniini z vrtenjem označevali posebno tipično kinetsko obliko. Nedvomno je dr. J. Mantuani zelo invenciozno imenoval srednjeveški ples iz 10. stoletja »*turben vandalicum*« slovenski V r t u l j a k.⁶¹ Po Pleteršniku namreč pomenijo izrazi: vrtec, vrtulja, vrtuljek itd. isti pojem, čemur pravimo v današnji knjižni označbi »vrtinec«. Na vrtinec spominja zgoraj omenjeno kačasto in polžasto zamotavanje navedenih plesov. Pri tem gre torej za skupino plesalcev v vrsti, ki jo vodi korifej po krožni poti izmenoma v levo ali v desno in ki se pogosto zaključí v spirali navznoter ali navzven. V tem pomenu bi bilo treba tudi v bodoče rabiti kinetske označbe v zvezi z »vrtenjem« za tradicionalne plese.

V zvezi s takimi plesi se pojavlja tudi izraz v r a t c a. Ni mogoče sicer trditi, da je zaradi sorodnega besednega izvora treba sklepati tudi na skupni izvor ustreznih kinetskih označb. Vendar pa je treba pribiti, da se izraz »vratca« za določeno kinetsko obliko pojavlja prav v plesih z označenim »vrtenjem«. V drugih primerih se namreč za podobno kinetsko pozicijo uporablja izraz »most«.

Vrtenje se torej pri plesanju ne nanaša na posameznika, temveč na večjo skupino plesalcev, kot tudi pravi pesem:

*Sveti, sveti, svetli kres,
vrti, vrti mladi ples!* (SNP 5152-3)

Čeprav sem že zgoraj omenil (glej str. 173), da označujejo obranjanje okoli osi s »sukati« in da to velja predvsem za posameznika, je vendar treba omeniti tudi pesem, v kateri to velja za skupino:

Suč'te, suč'te kolobar ... (SNP 8011)

Bistvo kinetskih oblik v zvezi z označbo vrtenja ni samo v formi, ki ni v vseh nadrobnostih stalno enaka in dopušča mnogo improvi-

⁵⁹ Zmaga Kumer, Godčevski in plesni motivi na panjskih končnicah (SE X, 1957, 165).

⁶⁰ B(oris) O(rel), Etnologija (Etnografija). Slovenija (EJ 3, Zagreb 1958, str. 276).

⁶¹ Glej op. 25.

zacije. Pri tem je treba poudariti predvsem kinetsko izraznost, ki izvira iz neke kolektivne zavzetosti in zanosa ter stremi preko orgiastičnega kipenja k nekemu ekstatičnemu vrhuncu. Taka izraznost je bila prav značilna za naše ljudstvo v dobi fevdalnih nasprotij: tlačanstva, puntarstva, verskih bojov, turških vpadov itd.

Kot je razvidno iz doslej navedenega, srečamo pri starejših plesih pogosto izraz *v o d i t i*. Tako pravi pesem:

*Lepa Anka kolo vodi...*⁶²

To pomeni, da je skupino plesalcev že od nekdanj vodil vodilni plesalec (korifej) ali vodja plesalcev. Zato se mnoge označbe za korifeje opirajo prav na to dejstvo. »Kolovodja« vodi kolaše v kolu. »Vajvoda ravna vrtec«. Podoben pomen ima tudi »vodilja«. »Vojarinka« vodi kolo na pungartu v Metliki. V Črnomlju vodita kolo celo dve vojarinki. Podoben pomen ima tudi izraz »voj«. Seveda pa vodenje plesa ni le nekaj formalnega, temveč izhaja iz globljega pomena, ki ga ima funkcija gibnega izraza v posameznem običaju. Zato imajo vodilni plesalci še razne druge ustrezne označbe: »Kožuh« vodi podravske »korante«. »Cimuner« vodi prleški »Čindara«. »Stehvovski mojster« (prvi rejovec) postavlja prvi rej pod lipo pri Zilji. »Parterji« nadzirajo zlasti »prvo kuordje«⁶³ v istrskem opasilu. Podobno vodijo ples tudi: prvi fanti, kápoti ipd.

Izmed drugorodnih kinetskih označb za plesanje se je razširila pri nas tudi pri drugih slovanskih narodih znana izposojenka *t a n c* (tancati, tancar itd.). Vendar jo pri nas uporabljajo razmeroma redko v mlajših šaljivih in zbadljivih pesmih in plesih. Najpogosteje srečamo to označbo v plesih z izbiranjem soplesalca z uporabo blazine (Pouštranc, Vajnküštanc). Izraz *b a l* pomeni v splošnem organizirano plesno prireditev in se je razširil že davno iz mest tudi na podeželje.⁶⁴ S pojemanjem zavesti o različnih funkcijah gibnih prvin in s prodiranjem mestne civilizacije je postalo tudi označevanje plesanja glede na gibne prvine često zelo šablonsko. Tako dandanes imenujejo plese na dvodobne melodije kar *polka*, na trodobne melodije pa *valček* (bolcer). S tem je sicer podana le ritmična osnova plesanja. Vendar s tem označujejo različne plese ali načine plesanja. Nedvomno to dejstvo ne dovoljuje strokovnjakom, da bi tako poenostavili problematiko naših plesov in plesanja sploh. Zlasti velja to za preteklost. Tako ne gre plesa na panjski končnici iz leta 1818 na kratko označiti za polko,⁶⁵ zlasti če pomislimo, da izvira ime polka za ples šele iz leta 1830⁶⁶ in ne glede na to, da so mogle podobne oblike plesanja, ki

⁶² Matija Tomc, Igraj kolce, Ljubljana 1948, 26.

⁶³ Dr. R. Hrovatin, Plesi »Brškega opasila« (Ljudski tednik 1949, št. 189).

⁶⁴ Dr. Josip Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje, Ljubljana 1937, 119 in lastni terenski zapisi.

⁶⁵ Glej v op. 59 str. 137.

⁶⁶ O. c. v op. 50.

vsebujejo različne »polke«, obstajati že prej. Ime »polka« pri nas še ni bilo znano, ko so okrajni poročevalci sestavljali poročila za ljubljanski gubernij leta 1838.⁶⁷ Prvo omembo »polke« v poročilih iz naših krajev najdemo šele v l. 1846 na Štajerskem.⁶⁸ Valček je bil sicer l. 1838 pri nas že splošno znan. Vendar so ga šteli za nov »nemški« ples, ki se je tedaj šele širil iz mest na podeželje, torej za meščanski ples. Dobro so ga razlikovali od domačega ljudskega Štajerskega (Štajriš).⁶⁹

Splošne kinetske označbe uporabljajo tudi za označevanje prostora za plesanje, kot kaže izraz p l e s i š č e (rajišče). Pač pa ljudstvo razlikuje različne prostore za plesanje glede na vrsto plesa, način plesanja, običaj itd. Pri tem pa pogosto uporablja označbe, ki ne izhajajo iz gibnosti. Tako poznajo na obmorskem območju v ta namen očiščen zravnan prostor z imenom »jugno«.⁷⁰ Temu ustreza po osrednji Sloveniji »skedenj« ali »pod«.⁷¹ V zahodnih krajih imajo posebej zgrajene lesene »brejarje«. Po nekod plešejo »pod lipo« ali »na tratic« ipd. Za plesišče pa more rabiti tudi vsa domačija (Čindara).

Poleg splošnih označb za plesanje, ki izhajajo iz različnih oblik gibnosti, morejo različne kinetske označbe pomeniti tudi le neko posamezno kinetsko prvino. Tako se morejo nanašati le na gibanje z nogami (drobljanec) ali pomeniti le število korakov (sedmorka) ali značilno gibanje z rokami (pomet, pokčotajš) ali zibanje telesa (hencanje) ali število plesalcev (trojka) itd. Vse te označbe pa bo treba nadrobno obdelati na posebnem mestu.

*

Glede na poseben geografski in geofizični položaj ter zgodovinski razvoj, ki ga ima slovenska zemlja, so se razvile zelo raznovrstne označbe za kinetske oblike, zlasti za plesanje. Vendar moramo posamezne kinetske označbe za plesanje uporabljati z vso previdnostjo. Zlasti velja to za tiste, ki imajo bolj splošen kinetski pomen. Le-tem je bil posvečen gornji prikaz. Seveda pa ni bila z njim še izčrpana ljudska terminologija kinetskih označb za plesanje. Pač pa je bila nakazana problematika in poudarjen pomen predvsem tistih označb, ki izhajajo iz posameznih kinetskih oblik. Izmed teh označb imajo nekatere že ustaljeno historično vsebino, mnogim pa se z razvojem v večji ali manjši meri spreminja.

Naravno je, da se na tradicionalno podedovane označbe opira tudi naša mlada etnokinetologija. Pri tem pa obstaja nevarnost, da bi dajali označbam, ki še niso dovolj proučene, omejeno ali celo novo vsebino.

⁶⁷ DAS, »Prezidialni arhiv« ljubljanskega gubernija iz leta 1838, fasc. VI.

⁶⁸ O. c. v op. 30.

⁶⁹ Glej op. 67.

⁷⁰ Lastni terenski zapisi v Istri (Terensko gradivo v Etnografskem muzeju v Ljubljani).

⁷¹ Boris Orel, Slovenski ljudski običaji (Narodopisje Slovencev I, Ljubljana 1944, 298).

Zlasti ni treba tvoriti novih terminov, če za to ni nujne potrebe, in bi bilo zanje bolje uporabljati starejše označbe. To bi moglo včasih nadaljnje delo ovirati in ustvarjati zmedo. Pač pa se je treba v ljudsko izražanje še bolj poglobiti in na terenu poiskati vse, kar je naše ljudstvo v stoletnih izkušnjah že ustvarilo in nam zapustilo kot bogato dediščino.

Résumé

TERMES DE CINÉTIQUE DANS LA TERMINOLOGIE POPULAIRE DE DANSE EN SLOVÉNIE

Vu leur situation spéciale aussi bien géographique que géophysique et leur développement historique, les Slovènes emploient des termes assez nombreux et variés de danse, dont plusieurs résultent des termes cinétiques généraux, n'ayant obtenu que graduellement leur sens propre, spécifique et plus défini.

Dans tout le territoire slovène, le terme le plus d'usage est «ples» (danse), d'où dérive aussi le reste des termes nécessaires: «plesati» (danser), «plesalec» (danseur), «plesalka» (danseuse), «plešišče» (lieu de danse), etc.

Dans les contrées du Nord-Ouest, on emploie assez généralement aussi le terme «raj» ou «rej» (danse) avec les dérivations «rajati» (danser), «rajavec» (danseur), «rajavka» (danseuse), «rajišče» (lieu de danse), etc. Ce fut déjà France Marolt qui conféra à ce terme un sens limité et spécial, tandis que ses disciples essaient de désigner par le terme de «raj» un type particulier de danse en groupe, en l'opposant à la danse à couples. Mais le peuple lui-même et les annotations d'anciennes chansons populaires emploient ce terme aussi bien pour les couples que pour les groupes de danseurs. C'est ainsi qu'on danse encore aujourd'hui dans la vallée de la Zilja (Gail, en Carinthie (Autriche), le «proi rej pod lipo» (première danse sous le tilleul) appelée dans la littérature «visoki raj» (danse haute), à couples tournant en rond.

Le terme «igrati» s'emploie pour de nombreuses actions cinétiques. Dans le sens de «danser» (igrati kolo), on le connaît dans les régions slovènes de l'Est, mais aussi dans la plupart de la Yougoslavie. Lorsque les diverses formes cinétiques n'étaient pas encore assez différenciées, le terme «igra» signifiait une forme qui comprenait aussi des éléments de danse.

Bien que dans plusieurs coutumes la course («tekanje») et la marche («koračenje») se manifestent en de différentes formes significatives, les termes correspondants ne s'emploient que rarement pour la danse. Mais les rapports du moyen âge et les appellations de quelques figures dans les coutumes rappellent l'emploi de ces termes à des époques reculées.

L'action de sauter («skakati») donna la dénomination slovène déjà à la secte médiévale des sauteurs («skakači», die Springer). Ce terme peut s'appuyer sur le caractère géophysique du sol. On a gardé aussi le souvenir du sens magique de l'action de «sauter» pour assurer une bonne récolte. Le sauter est significatif aussi pour la manière de danser, désignée par le terme «haut» («visoko»: «visoki raj»). Beaucoup de chansons à construction rythmique particulière qui, dans la littérature, ont eu la dénomination de «poskočnice» (chansons à sauter, Schnadahüpfli), mentionnent le sauter (v. les notes). Le peuple en connaît à dénominations différentes, p. ex. «okrogle» (des rondes). Ce terme dérive de «kroženje» (le tourner) qui, à l'origine, avait un sens plus large d'action rituelle. C'est par cette action qu'on sanctionnait, dans l'ancienne Carantanie, l'élection du duc. Le terme d'«okrogle» est répandu surtout dans les contrées slovènes du Nord et de l'Ouest, tandis qu'on emploie ailleurs, dans un sens semblable, le terme «v kolu» (en ronde) pour le mouvement en ligne ronde. Le terme «kolo» (ronde) s'emploie dans des régions relativement re-

streintes de la Slovénie, mais il est répandu dans la plupart du reste de la Yougoslavie.

Les termes dérivés de «*vrtenje*» (le tour) ont un sens varié. Mais l'action de tourner autour d'une axe est désigné, comme le prouvent les chansons populaires, aussi par «*sukati, sukati se*» (tourner). Le sens spécial de ce terme est prouvé par les rapports sur la danse rituelle des pèlerins, appelée «*ovrtenica, vrtec*» et sur d'autres danses rituelles, caractérisées par l'enroulement en une spirale extatique. Il semble donc qu'il ne soit pas condenable d'employer le terme de «*vrtenica*», dérivé de «*vrtenje*» ou de «*ovrtenica*» dans le sens étroit d'un simple tour («*obrat*»). C'est ce que prouvent aussi le nom de danse «*ortuljak*», la figure de danse appelée «*oratca*», etc.

Dans les danses rituelles entre en scène, d'habitude, le premier danseur (coryphée) qui conduit («*voditi*») la danse; on connaît aussi le «*kolovodja*», le «*vajvodja*», la «*vodilja*», etc.

Des termes d'origine étrangère, très fréquent est celui de «*tanc*» (danse), «*tancati*» (danser), «*tancar*» (danseur), etc., répandus aussi chez d'autres Slaves. Une manifestation organisée de danse s'appelle «*bal*». Pour la danse à deux temps, on emploie souvent, et machinalement, le terme de «*polka*», pour celle à trois temps, celui de «*valček*», ce qui n'autorise pas, cependant, les spécialistes d'employer les deux termes pour désigner, à tort et à travers, les différentes danses traditionnelles.

Le terme général pour le lieu de danse est «*plešišče (rajišče)*». Avec celui-ci, le peuple connaît encore beaucoup d'autres termes se rapportant à l'espèce, à la manière de danser, à la coutume, etc.

À côté des termes généraux pour la danse, dérivant de formes cinétiques générales, on emploie de différents termes de cinétique qui ne se limitent qu'à un élément cinétique particulier. Mais leur sens est, en général, clair et évident.

Vu le sens changeant et la tradition définie des termes généraux pour les formes cinétiques de la danse dans la terminologie populaire, les problèmes qui en résultent furent exposés pour recommander, à l'avenir, leur emploi attentif.